

Procedura wymiaru i wykonania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część II (art. 146 k.k.w.–art. 149 k.k.w.)

ADAM KWIECIŃSKI

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Treść art. 146 § 1 k.k.w. ustala istotną dla skazanego regułę gwarancyjną stanowiącą, że za jedno przekroczenie może zostać wymierzona tylko jedna kara z katalogu sankcji zawartych w art. 143 § 1 k.k.w. Co więcej, w dalszej części tego przepisu (art. 146 § 1 *in fine* k.k.w.) dokonano implementacji na grunt postępowania dyscyplinarnego zasady realnego zbiegu przestępstw (tutaj: przekroczeń), dopuszczającą wymierzenie tylko jednej kary w przypadku, kiedy skazany popełnił więcej przekroczeń, zanim został ukarany za którekolwiek z nich.

Zasadę tę wprowadzono do Kodeksu karnego wykonawczego, jednak nie w pełni konsekwentnie. Uproszczenie, które z natury obejmuje wiele fragmentów postępowania dyscyplinarnego, w tym wypadku dotyczy wyboru odpowiedniej kary za pozostające w zbiegu przekroczenia. Pominięto właściwy wymiarowi kary łącznej element ustalenia kar jednostkowych za poszczególne czyny popełnione przez obwinionego. Co prawda logiczne wydaje się, że podmiot stosujący kary w tej sytuacji i tak musi dokonać ustaleń w tym zakresie. Dla oceny prawidłowości poczynionych ustaleń istotne jest, aby znalazły one odbicie w treści wydanej

decyzji. Jednak z punktu widzenia wymogów formalnych tego przepisu wcale tak być nie musi.

Rozwiązanie to w połączeniu z nie dość precyzyjną dyrektywą wyboru „odpowiednio surowszej kary” może stwarzać określone trudności na płaszczyźnie stosowania tego przepisu. Nie bardzo wiadomo, czy „odpowiednio surowszą” jest najsurowsza z kar, którą zastosowano by za jedno z popełnionych przekroczeń (zasada absorpcji), czy też będzie to najsurowsza z kar jednostkowych odpowiednio obostrzona (zasada asperacji).

W tym kontekście należy zwrócić uwagę, iż lista kar określona przez art. 143 § 1 k.k.w. to katalog o dość abstrakcyjnej (subiektywnej) gradacji dolegliwości. O ile otwierającą go „naganę” można rzeczywiście uznać za karę najlżejszą, a ostatnią „cełę izolacyjną” za najbardziej dokuczliwą dla osadzonych, o tyle jednoznaczne przypisanie pozostałym odpowiednich pozycji jest utrudnione. Dodatkowo rodzi się pytanie o dopuszczalność interpretacji pozwalającej na zaostrzenie kar przez na przykład wydłużenie do 6 miesięcy zakazów ustanowionych w art. 143 § 1 pkt 2–7 k.k.w.

To ostatnie w świetle dalszych postanowień kodeksowych wydaje się rozstrzygnięte negatywnie. Zgodnie bowiem z § 2 art. 146 k.k.w. ponowne wymierzenie kary dyscyplinarnej nie może nastąpić w taki sposób, aby była ona bezpośrednio przedłużeniem odbywania takiej samej kary, chyba że łączny czas trwania tych kar nie będzie przekraczać okresu maksymalnego wynikającego z art. 143 § 1 k.k.w. Stąd wniosek, że tym bardziej niedopuszczalne wydaje się przyjęcie możliwości zaostrzenia kary przez wydłużenie czasu jej trwania poza granicę określoną pierwotnie w katalogu sankcji dyscyplinarnych. W obu wypadkach takie ograniczenia są uzasadnione odrzuceniem celu represyjnego jako dyrektywy wymiaru kar dyscyplinarnych¹.

Osobnym zagadnieniem jest ustalenie dopuszczalnej przerwy między wymierzeniem pierwszej i kolejnej kary dyscyplinarnej tego samego rodzaju, których łączny czas stosowania przekracza górną granicę jej trwania przewidzianą w art. 143 § 1 k.k.w. Wobec nieokreślenia tej kwe-

¹ Podobny pogląd w zakresie limitacji wymiaru kary względami represyjnymi, ale ograniczony do art. 146 § 2 k.k.w., wyraził S. Leleental. Por. *idem*, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 588.

stii w przepisach w piśmiennictwie wyrażono pogląd o okresie 7-dniowym jako dostatecznym do spełnienia warunków określonych w art. 146 § 2 k.k.w.² Wydaje się jednak, iż szczególnie w przypadku kar odczuwalnych przez skazanych jako wyjątkowo dolegliwe (m.in. umieszczenie w celi izolacyjnej) lub stosowanych w maksymalnym, 3-miesięcznym wymiarze, względy humanitarne nakazują wydłużyć okres karencji między karami nawet do 1 miesiąca.

Założeniem wprowadzonego w art. 147 k.k.w. przedawnienia wymierzenia i wykonania kary dyscyplinarnej jest nadanie dynamiki postępowaniu dyscyplinarnemu, co w rezultacie powinno przełożyć się na lepszą realizację dyrektyw wymiaru tej kary³. Jednocześnie uzasadnieniem utrzymania tej instytucji są względy wychowawcze i trudności w prowadzeniu postępowania wyjaśniającego wynikające z upływu czasu⁴. W kodeksie ustalono trzy terminy przedawnienia mające charakter gwarancyjny. Po ich upływie kara nie może zostać orzeczona (14 dni od powzięcia przez uprawniony organ informacji o przekroczeniu lub 30 dni od dnia jego popełnienia) bądź wprowadzona do wykonania (14 dni od jej wymierzenia). Ustawodawca wskazał wprost jedynie cztery sytuacje, kiedy bieg terminów przedawnienia spoczywa z mocy prawa. Kolejno będzie tak w przypadku, kiedy skazany przebywa poza terenem zakładu karnego bez zezwolenia lub w związku z leczeniem wynikłym z samouszkodzenia lub z powodu zasadnego zastosowania środków przymusu bezpośredniego, a także w czasie zawieszenia wykonania kary dyscyplinarnej. Ten ostatni przypadek traktowany jest jako swoisty okres próby dla skazanego, skutkiem czego nie może być zaliczony jako odbywanie kary dyscyplinarnej. Pewnego doprecyzowania wymaga przesłanka dotycząca aktów samookaleczających. Należy mieć na względzie, że niejednokrotnie powodem takiego autodestrukcyjnego zachowania skazanego są zaburzenia psychiczne lub załamanie nerwowe będące wynikiem na przykład znęcania się nad nim, co powinno wyłączyć takie przypadki z regulacji art. 147 § 2 k.k.w. Jednocześnie istnieje wiele sytuacji, które ze względu na charakter i konsekwencje, jakie rodzą, wymagają objęcia

² T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe. Akty wykonawcze*, Warszawa 1998, s. 336.

³ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 2012, s. 588.

⁴ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 338.

tym przepisem. Zostaną one wskazane w dalszych częściach niniejszej pracy.

Z uwagi na krótki termin przedawnienia wykonania kary podjęcie działań zmierzających do realizacji decyzji o ukaraniu powinno mieć miejsce bezpośrednio po wymierzeniu kary. Takie też jest zalecenie ustawodawcy (art. 148 § 1 *in primo* k.k.w.). Należy przy tym pamiętać, że rozpoczęcie wykonywania kary dyscyplinarnej musi nastąpić przed upływem 14 dni od jej wymierzenia (arg. z art. 147 § 1 *in fine* k.k.w.). Decyzja o ukaraniu jest wykonalna z chwilą wydania. Jej wykonanie może zostać wstrzymane w dwóch wypadkach. Może to zrobić sędzia penitencyjny, kiedy uzna to za potrzebne na czas niezbędny do wyjaśnienia okoliczności uzasadniających wymierzenie kary (art. 148 § 1 k.k.w.), oraz sąd penitencyjny rozpoznający skargę na decyzję o ukaraniu (art. 7 § 4 k.k.w.).

O wymierzeniu skazanemu kary dyscyplinarnej wychowawca niezwłocznie zawiadamia właściwe do jej wykonania działy zakładu karne-
go (§ 41 ust. 3 zarządzenia nr 2/04)⁵.

Podjęta w 1997 roku próba budowy nowoczesnego modelu postępowania wykonawczego znalazła wyraz między innymi w recypowaniu na grunt odpowiedzialności dyscyplinarnej zasady elastycznej modyfikacji kar. Zasada ta, ściśle powiązana z regułą indywidualizacji, umożliwia dostosowanie wymierzanej kary do celów, jakim ma służyć procedura dyscyplinarna. Jej wprowadzenie ma też głęboko humanitarne uzasadnienie, gdyż pozwala przy egzekwowaniu tego rodzaju odpowiedzialno-

⁵ Zgodnie z § 42 Zarządzenia Dyrektora Generalnego SW nr 2/04 dział penitencyjny wykonuje decyzję o wymierzeniu kary dyscyplinarnej nagany, pozbawienia niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenia ich wykonania, pozbawienia korzystania z niektórych zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych. Natomiast dział ochrony został zobowiązany do egzekwowania decyzji w sprawie pozbawienia możliwości otrzymania paczek żywnościowych, umieszczenia w celi izolacyjnej oraz udzielania widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą. Dział finansowy zakładu karnego wykonuje decyzję o ukaraniu pozbawieniem lub ograniczeniem możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, a także obniżenia przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę. Por. Zarządzenie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej nr 2/04 z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i prowadzenia pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych.

ści uwzględniać aktualne potrzeby skazanych, na przykład w zakresie wymagań zdrowotnych czy też osobistych.

Obowiązujący Kodeks karny wykonawczy znacząco rozszerzył możliwość dokonywania takich modyfikacji. Ustawodawca, wzorem rozwiązań funkcjonujących w postępowaniu karnym, przewidział możliwość odstąpienia od ukarania, zawieszenia wykonania wymierzonej kary, jej zamiany i darowania (art. 146 § 3 k.k.w.), przerwy i odroczenia (art. 148 § 2 k.k.w.), a w określonych wypadkach także jej uchylenia (art. 148 § 1 k.k.w. i art. 149 k.k.w.). Tak bogaty arsenał środków korygujących pozwala na właściwe dopasowanie skutków ponoszonej przez skazanego odpowiedzialności dyscyplinarnej w zależności od bieżących uwarunkowań związanych z jego osobą.

Wśród wspomnianych zmian można wyodrębnić te, które mają uniwersalny charakter i mogą być zastosowane zarówno przed przystąpieniem do wykonywania kary dyscyplinarnej, jak i w fazie jej realizacji, oraz takie, które są przypisane tylko do jednego etapu postępowania. Wydaje się, że do pierwszej kategorii nie można zaliczyć odstąpienia od ukarania, odroczenia i przerwania kary oraz jej uchylenia, co implikuje sam charakter tych instytucji. Należy jednak podkreślić, iż w razie uchylenia kary dyscyplinarnej, szczególnie w trybie nadzoru sędziowskiego, istnieje — co prawda bardziej teoretyczna niż rzeczywista — możliwość zastosowania tego środka także przed przystąpieniem do wykonania kary. Trzeba mieć jednak na względzie, że zgodnie z art. 148 § 1 zd. 1 k.k.w. wymierzoną karę wykonuje się niezwłocznie, co znacząco utrudnia natychmiastową weryfikację jej zasadności (z wyjątkiem sytuacji opisanej w art. 145 § 3 zd. 2 k.k.w.).

Niezależnie od powyższego należy podzielić opinię K. Postulskiego, iż przepisy Kodeksu określające zasady owych zmian są dalekie od precyzji⁶, która powinna być standardem konstrukcji statusu prawnego skazanego w ogóle, a immanentnym składnikiem regulacji ograniczających skazanego w jego i tak istotnie zawężonej sferze swobód w szczególności.

W doktrynie wskazuje się, że zastosowanie wymienionych w art. 146 § 3 k.k.w. instytucji jest uzależnione jedynie od względów wychowaw-

⁶ K. Postulski, *op. cit.*, s. 587.

czych⁷. Niemniej jednak należy mieć na uwadze, że wprowadzane na etapie wymiaru kary modyfikacje dokonywane są po uwzględnieniu ogólnie obowiązujących dyrektyw karania dyscyplinarnego (art. 145 § 1 k.k.w.). Cel wychowawczy, również występujący wśród tych wytycznych, wpływa jednak na ostateczny kształt decyzji o ukaraniu, determinując, czy będzie ona polegać na wymierzeniu jednej z kar z katalogu zawartego w art. 143 § 1 k.k.w., odstąpieniu od jej wymierzenia, jej zawieszeniu, zamianie na lżejszą czy też darowaniu. Prawdziwe jest natomiast twierdzenie, że na dalszym etapie postępowania dyscyplinarnego (to jest w fazie wykonywania kary) decyzja w zakresie odstępstw wymienionych w art. 146 § 3 k.k.w. oparta jest już wyłącznie na przesłankach wychowawczych.

Na tle wątpliwości zgłaszanych wobec wychowawczej funkcji odpowiedzialności dyscyplinarnej⁸ istotne wydaje się, aby obwinionemu o popełnienie przestępstwa zaoferować w ramach prowadzonego postępowania realną propozycję motywującą go do zmiany zachowania. W tym kontekście wydaje się, że najpełniejszą możliwość wzbudzenia pierwiastka wychowawczego u skazanego stwarzają właśnie różnego rodzaju modyfikacje postępowania dyscyplinarnego.

T. Szymanowski, opowiadając się za szerokim rozumieniem „względów wychowawczych”, wskazuje jednocześnie kierunek interpretacji tego terminu na gruncie odpowiedzialności dyscyplinarnej. W kontekście omawianych instytucji autor ten słusznie zauważa, że elastyczne reagowanie na przestępstwa będzie usprawiedliwione, kiedy istnieje rzeczywista szansa na poprawę ze strony obwinionego, nie można zaś tak postąpić w stosunku do skazanego notorycznie łamiącego ustalone w zakładzie karnym reguły⁹. W takim wypadku, zgodnie z zasadą stopniowości, należałoby raczej wymierzać coraz to surowsze kary¹⁰. Natomiast osoba, która po raz pierwszy dopuściła się przestępstwa i jed-

⁷ S. Lelental, *op. cit.*, s. 588.

⁸ Szerzej na ten temat A. Kwieciński, *Prawne i aksjologiczne założenia systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanych. Refleksje na tle art. 142 k.k.w.* Artykuł przesłany na II Ogólnopolski Zjazd Młodych Karnistów w Poznaniu „Nullum crimen sine lege”.

⁹ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 337.

¹⁰ P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 66, s. 70.

nocześnie wykazuje z tego powodu żal, powinna liczyć na odstępowo łagodzące skutki ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej, jakie oferuje art. 146 § 3 k.k.w.

W obliczu wcześniejszych uwag o niedostatkach w zakresie regulacji modyfikujących postępowanie dyscyplinarne koniecznością stało się wypracowanie właściwej praktyki stosowania tego rodzaju odstępow. Decyzja, czy w danym momencie zastosować zawieszenie kary, czy ją darować lub zamienić na łagodniejszą, została uzależniona od oceny podmiotu wymierzającego kary. Jednocześnie w przepisach k.k.w. nie zawarto żadnych przesłanek ułatwiających jej podjęcie. W rezultacie podmiot realizujący założenia odpowiedzialności skazanych musi opierać się na własnej intuicji i doświadczeniu w pracy penitencjarnej. Pewne wskazówki można odnaleźć także w piśmiennictwie¹¹. W ograniczonym zakresie będą to poglądy powstałe w wyniku analizy podstaw stosowania instytucji prawa karnego, do których nawiązują wspomniane modyfikacje dyscyplinarne, to jest warunkowe zawieszenie wykonania kary (art. 69 k.k.), odstąpienie od ukarania (art. 61 k.k.) i inne. Ich wykorzystanie do uzasadnienia rodzaju odstępowa od tradycyjnego toku postępowania dyscyplinarnego musi następować ze świadomością daleko idącej specyfiki postępowania prowadzonego wobec osób dopuszczających się przekroczeń w jednostkach penitencjarnych.

Niekiedy różnice te są akcentowane przez samego ustawodawcę. Tak jest w przypadku upływu okresu zawieszenia wykonania kary dyscyplinarnej, który powoduje, że karę tę uważa się za wykonaną (art. 146 § 3 *in fine* k.k.w.). Słusznie unormowanie to uważa się za mniej korzystne dla ukaranego od sytuacji skazanego za przestępstwo, któremu warunkowo zawieszono wykonanie kary (art. 69 § 1 k.k.)¹². W tym drugim wypadku zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem 6 miesięcy od zakończenia okresu próby (art. 76 § 1 k.k.), podczas gdy zatarcie kary dyscyplinarnej (także takiej, której wykonanie zawieszono) może nastąpić w postaci nagrody przyznanej skazanemu (art. 138 § 1 pkt 4 k.k.w.).

Natomiast skazany, który w okresie zawieszenia wykonania kary dyscyplinarnej popełnia kolejne przekroczenie, powinien liczyć się z tym, że

¹¹ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 337–338.

¹² S. Lelental, *op. cit.*, s. 588.

zawieszona kara ulegnie wykonaniu (art. 146 § 4 k.k.w.). Dyrektor zakładu karnego może jednak zdecydować inaczej, i to — co ciekawe — niezależnie od wagi stwierdzonego naruszenia. W tym fragmencie rozwiązanie to jawi się jako mniej restrykcyjne od przewidzianego w Kodeksie karnym (art. 75 k.k.).

Stan zdrowia ukaranego może stać się podstawą odroczenia, przerwania lub zamiany wymierzonej kary dyscyplinarnej (art. 148 § 2 k.k.w.). Jednak zanim do tego dojdzie, muszą być spełnione określone przesłanki. Po pierwsze, należy ustalić, czy rzeczona sytuacja zdrowotna skazanego jest na tyle poważna, że koliduje z wykonaniem kary dyscyplinarnej określonego rodzaju. Rodzi to potrzebę sięgnięcia po ocenę specjalistów. Z tego powodu Kodeks karny wykonawczy nakłada na dyrektora zakładu karnego obowiązek wystąpienia o opinię lekarską przed podjęciem decyzji określonych w art. 148 § 2 k.k.w. Wystąpienie takie jest zazwyczaj zainspirowane uprzednim zgłoszeniem wątpliwości w tym zakresie przez psychologa lub wychowawcę pracujących z ukaranym bądź przez samego zainteresowanego. Jeśli potrzeba zastosowania przewidzianych tym przepisem zmian zostanie potwierdzona w opinii lekarza, to dyrektor powinien podjąć stosowną decyzję w tym przedmiocie. W tym sensie jego decyzja będzie mieć charakter względnie obligatoryjny.

Odmienne niż w art. 146 § 3 k.k.w. tutaj zapisano wprost, że decyzja co do odstępstw warunkowanych kwestiami medycznymi pozostaje w wyłącznej gestii dyrektora zakładu karnego. Rozwiązanie to wprowadzie nie dopuszcza do rozbieżności, które pojawiły się na tle interpretacji art. 146 § 3 k.k.w., stanowi jednak kolejny element świadczący o braku spójnej i klarownej wizji, a w pewnym zakresie także niekonsekwencji co do podziału uprawnień w toku postępowania dyscyplinarnego. Ustawodawca najpierw bowiem postanawia o delegowaniu tylko części kompetencji do ukarania dyscyplinarnego osobie upoważnionej przez dyrektora, aby zaraz potem zastrzec dla dyrektora wyłączność uprawnień do przerwania, odroczenia i zamiany kary z powodów zdrowotnych, przy jednoczesnym zachowaniu przez osobę upoważnioną prawa do dokonywania pozostałych modyfikacji w postępowaniu dyscyplinarnym (choć w tej ostatniej kwestii w piśmiennictwie występuje polaryzacja poglądów)¹³.

¹³ Na ten temat szerzej w pierwszej części opracowania poświęconego problematyce karania dyscyplinarnego. Por. A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonania kar*

Treść decyzji wydanej na podstawie art. 148 § 2 k.k.w. zależna będzie od etapu, na jakim znajduje się postępowanie dyscyplinarne, oraz od wyboru najbardziej celowego środka z punktu widzenia osiągnięcia założonych w postępowaniu zadań. Mianowicie odroczenie wykonania kary może nastąpić w okresie od wydania decyzji o ukaraniu do chwili przystąpienia do jej realizacji, decyzja zaś o przerwie może zapaść już po tym terminie. Pozytywnie należy ocenić dopuszczenie możliwości zamiany kary dyscyplinarnej na inną, którą skazany, ze względów zdrowotnych, będzie w stanie odbyć. W części przypadków określenie rodzaju i warunków odbywania nowej kary będzie wymagać uprzedniej konsultacji lekarza lub psychologa. Wspomniana zamiana może nastąpić zarówno przed, jak i po rozpoczęciu wykonywania kary dyscyplinarnej. Nowa kara powinna odpowiadać stopniowi dolegliwości kary pierwotnie wymierzonej, a w przypadku częściowego zrealizowania postanowień pierwszej decyzji o ukaraniu musi uwzględniać okres kary, który został już przez ukaranego odbyty. Wydaje się, że to rozwiązanie powinno znaleźć zastosowanie szczególnie w sytuacji, kiedy przewiduje się, że w najbliższym czasie skazany nie będzie w stanie odbyć kary pierwotnie orzeczonej. Założeniem odpowiedzialności dyscyplinarnej powinno być bezzwłoczne wykonanie wymierzonej kary (art. 148 § 1 zd. 1 k.k.w.), w przeciwnym razie taka odsunięta w czasie sankcja będzie odbierana przez skazanego jako niezасłużona dolegliwość pozostająca bez związku z popełnionym kiedyś przekroczeniem.

Postulat ten staje się tym bardziej zasadny, jeśli weźmie się pod uwagę, że w przepisach nie określono wymiaru czasowego odstępstw od reguły niezwłocznej realizacji odpowiedzialności dyscyplinarnej. Kodeks nie ustala bowiem czasu, na jaki można taką karę odroczyć lub przerwać. W praktyce w przedmiotowych decyzjach stosuje się zazwyczaj sformułowanie „do czasu ustania przeszkody”, pozwalające na wstrzymanie realizacji kary dyscyplinarnej do momentu, gdy względy medyczne nie będą się sprzeciwiać jej wykonaniu. W tym kontekście zasadne wydaje się skierowanie apelu do dyrektorów zakładów karnych, aby tam, gdzie

dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I (art. 144–145 k.k.w.), „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 29, Wrocław 2013.

jest to możliwe (np. okres niedyspozycji zdrowotnej wynika jednoznacznie z opinii lekarskiej), wskazywali konkretny termin tych odstępstw.

Z istoty odroczenia i przerwy w wykonaniu kary wynika wniosek, że w czasie trwania obu instytucji biegnie termin przedawnienia wykonania kary¹⁴. Wydaje się, że pogląd ten wykształcony na gruncie postępowania wykonawczego w przedmiocie kary pozbawienia wolności powinien znaleźć zastosowanie odpowiednio w postępowaniu dyscyplinarnym. Jednak przyjęcie tego kierunku wykładni, zważywszy na bardzo krótki termin przedawnienia wykonania kary dyscyplinarnej (14 dni od jej wymierzenia) i brak wskazania górnego limitu trwania odroczenia, grozi poważnymi konsekwencjami w obrębie ostatniej z wymienionych instytucji. Interpretacja taka stawia pod znakiem zapytania sens stosowania odroczenia w wymiarze dłuższym niż 14 dni, które w zasadzie prowadziłyby do unikania przez skazanych odpowiedzialności dyscyplinarnej. Wprawdzie w tej sytuacji, zgodnie z wcześniej sformułowaną propozycją, można rozważyć opcję zamiany kary na inną, możliwą do wykonania lub jeśli względy celowości przemawiałyby za tym, odstąpić w ogóle od jej realizacji. Niemniej jednak rozwiązanie tego rodzaju miałyby charakter doraźny, jedynie tymczasowo porządkując efekty niespójnych regulacji prawnych. Jednocześnie trudno bez zastrzeżeń zaakceptować pogląd, że odroczenie wstrzymuje bieg przedawnienia kary dyscyplinarnej¹⁵, skoro brakuje takiego zapisu wśród innych dopuszczających taką sytuację (enumeratywne wyliczenie przypadków tego rodzaju zawierają art. 147 § 2 k.k.w. i art. 147 § 3 k.k.w.). W tym zakresie należy zgłosić postulat *de lege ferenda* o potrzebie uzupełnienia tej listy o odroczenie wykonania kary dyscyplinarnej. Wskazane nieścisłości powinny być niezwłocznie skorygowane w ramach interwencji legislacyjnej. Powyższe uwagi nie dotyczą odroczenia będącego następstwem samouszkodzenia, gdyż w czasie leczenia poza zakładem karnym skutków aktu automutylacyjnego terminy przedawnienia nie biegną (art. 147 § 1 k.k.w.).

Wydawałoby się, że te same wnioski można odnieść do przerwy w wykonywaniu kary dyscyplinarnej. Tutaj jednak, ze względu na treść art. 147 § 1 *in fine* k.k.w., pojawia się wątpliwość, czy ustawodawca wła-

¹⁴ K. Postulski, *op. cit.*, s. 140.

¹⁵ *Ibidem*, s. 588–589.

ściwie ustalił relacje między przedawnieniem wykonania kary a przerwą. Specyfika redakcji przepisu dotyczącego przedawnienia wykonania kary („nie można rozpocząć wykonywania kary dyscyplinarnej po upływie 14 dni od jej wymierzenia” — art. 147 § 1 *in fine* k.k.w.) w zasadzie zdaje się sugerować, że nie odnosi się on do sytuacji, kiedy decyzją dyrektora wykonywanie kary dyscyplinarnej zostaje przerwane. Przedawnienie wykonania kary dyscyplinarnej uwzględnia bowiem tylko okres liczony od wymierzenia kary do czasu rozpoczęcia jej wykonywania, wykluczając tym samym poza nawias regulacji tego przepisu przerwę w wykonywaniu kary.

Wszystkie decyzje zapadłe w toku postępowania dyscyplinarnego, zarówno te dotyczące wymierzenia kary, jak i te przewidujące odstępstwa od zastosowanej kary dyscyplinarnej, mogą być poddane ocenie nadzorczej dokonywanej przez sąd w trybie art. 7 § 1 k.k.w., sędziego penitencjarnego na podstawie art. 34 § 1 k.k.w. oraz Dyrektora Generalnego i dyrektorów okręgowych Służby Więziennej zgodnie z dyspozycją art. 78 § 2 k.k.w.¹⁶

Poza ogólnymi uprawnieniami do władczej ingerencji w treść decyzji o ukaraniu swoistą dla tego rodzaju postępowania formę nadzorczą przewiduje także art. 148 § 1 k.k.w. Zgodnie z treścią tego przepisu sędzia penitencjarny może:

- 1) wstrzymać wykonywanie kary dyscyplinarnej na czas niezbędny do wyjaśnienia wszelkich okoliczności uzasadniających jej wymierzenie;
- 2) uchylić wymierzoną karę dyscyplinarną z powodu jej niezasadności;

¹⁶ Artykuł 7 § 1 k.k.w.: „Skazany może zaskarżyć do sądu decyzję organu wymienionego w art. 2 pkt 3–6 i 10 k.k.w. z powodu jej niezgodności z prawem, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej”.

Artykuł 34 § 1 k.k.w.: „Sędzia penitencjarny uchyła sprzeczną z prawem decyzję organu wymienionego w art. 2 pkt 5 i 6 k.k.w., o ile dotyczy ona osoby pozbawionej wolności”.

Artykuł 78 § 2 k.k.w.: „Dyrektor Generalny lub dyrektor okręgowy Służby Więziennej mogą wydawać dyrektorom zakładów karnych polecenia niezbędne dla prawidłowego i praworządnego wykonywania kary pozbawienia wolności i realizowania kierunków pracy resocjalizacyjnej, a także uchyłać wydane przez nich decyzje sprzeczne z prawem”.

3) przekazać sprawę dyrektorowi zakładu karnego do ponownego rozpoznania.

Na tle tego przepisu pojawiły się istotne wątpliwości co do trybu, w jakim sędzia penitencjarny może podjąć wymienione wyżej czynności. S. Lelental zauważa, że nie określa go ani Kodeks karny wykonawczy, ani przepisy podstawowe. Może to zdaniem tego autora rodzić obawę, że wymienione kompetencje pozostaną niewykorzystane, skoro dyrektor zakładu karnego nie ma obowiązku zawiadamiać sędziego o prowadzonych postępowaniach dyscyplinarnych i ich wyniku, a on sam nie jest zobligowany do podejmowania tych czynności z urzędu¹⁷. Wydaje się jednak, że w praktyce źródłem informacji, które mogą stanowić impuls do podjęcia przez sędziego penitencjarnego aktywności w tej przestrzeni, będą zażalenia skazanych na decyzję o ukaraniu bądź wiedza uzyskana w ramach sprawowanego nadzoru penitencjarnego. W tym ostatnim wypadku oczekiwanie takiego sprzężenia jest tym bardziej zasadne, że z mocy prawa przedmiotem zainteresowania nadzoru sędziowskiego powinna być między innymi „prawidłowość [...] wymierzania kar dyscyplinarnych i wykorzystywania ich jako środka oddziaływania penitencjarnego” (§ 2 ust. 1 pkt 12 Rozporządzenia MS z dnia 26 sierpnia 2003 r.¹⁸).

W doktrynie rozbieżności wywołuje także kwestia wzajemnej relacji obu mechanizmów nadzorczych (ogólnego oraz swoistego dla postępowania dyscyplinarnego) będących w gestii sędziego penitencjarnego. W ocenie K. Postulskiego regulacje zawarte w art. 148 § 1 k.k.w. są w istocie jedynie uszczegółowieniem zakresu kompetencji sędziego penitencjarnego, w jakie wyposaża go art. 34 § 1 k.k.w. Prowadzi to autora do wniosku między innymi, iż mimo formalnego braku możliwości zaskarżenia przez dyrektora zakładu karnego decyzji sędziego penitencjarnego podjętej na podstawie art. 148 § 1 k.k.w. należy przyznać mu takie prawo, powołując się wprost na art. 34 § 2 k.k.w.¹⁹ Tym samym

¹⁷ S. Lelental, *op. cit.*, s. 590–591.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu, zakresu i trybu sprawowania nadzoru penitencjarnego, Dz.U. Nr 152, poz. 1496.

¹⁹ K. Postulski, *op. cit.*, s. 590. Podobnie Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2006, s. 491.

zdaje się on ostatecznie podważać niezależny byt, jaki przypisuje się mechanizmowi nadzorczemu zawartemu w art. 148 § 1 k.k.w. Odmienne stanowisko uznające jego odrębność zajmuje S. Leleńtal. Koncentruje się on przy tym na określeniu zakresu znaczeniowego „niezasadności” kary dyscyplinarnej jako podstawy decyzji, którą może podjąć sędzia na bazie tego przepisu. Poczynione ustalenia zestawia z podstawowymi dla nadzoru penitencyjnego kryteriami „sprzeczności z prawem” oraz „prawidłowości”. Stwierdza jednocześnie, iż to ostatnie kryterium wykazuje daleko idącą zbieżność z „niezasadnością” z art. 148 § 1 k.k.w. zarówno w aspekcie semantycznym, jak i efektów, jakie wywołuje.

Próby uporządkowania relacji między obiema formami nadzorczymi podjął się T. Kalisz. Niewątpliwie problem zakreslenia właściwości wspomnianych trybów jest najbardziej widoczny przy uchyleniu kary za przekroczenie. Z tego powodu autor proponuje wyróżnienie czytelnych kryteriów pozwalających odróżnić sytuację, w której mamy do czynienia z uchyleniem kary w związku ze „sprzecznością z prawem” (art. 34 k.k.w.), od takiej, kiedy podstawą działań sędziego jest „niezasadność” jej wymierzenia (art. 148 § 1 k.k.w.). Aby uznać zasadność jednostkowej decyzji o ukaraniu, zaleca on analizę wielu okoliczności (m.in. zakres zawinienia osadzonego, jego działanie pod wpływem szczególnych zdarzeń, stan zdrowia psychicznego ukaranego, zgodność z zasadami stopniowania i indywidualizacji kary)²⁰, które jak słusznie zauważa S. Paweła, w istocie prowadzą do oceny celowości i prawidłowości całości polityki dyscyplinarnej realizowanej przez administrację penitencyjną²¹. W konkluzji T. Kalisz konstruuje reguły kolizyjne pozwalające na ustalenie pierwszeństwa danego trybu nadzorczego. Mianowicie, gdy decyzja jest sprzeczna z prawem (jednocześnie zawsze będzie ona niezasadna), należy przyznać prymat mechanizmowi z art. 34 § 1 k.k.w., tym bardziej że stwarza on możliwość jej zrewidowania w trybie zaskarżenia. Natomiast kiedy jest zgodna z prawem, ale niezasadna, należy urucho-

²⁰ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencyjny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 210–211.

²¹ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 331.

nić środek nadzoru z art. 148 § 1 k.k.w., przewidujący jej uchylenie bez możliwości odwołania się²².

Kolejnym swoistym dla postępowania dyscyplinarnego środkiem nadzorczym jest możliwość wstrzymania wykonania kary dyscyplinarnej celem wyjaśnienia wszelkich okoliczności uzasadniających jej wymierzenie (art. 148 § 1 *in primo* k.k.w.). Następstwem wstrzymania wykonania decyzji o ukaraniu jest podjęcie przez sędziego penitencjarnego odrębnego postępowania wyjaśniającego. Jego zadaniem będzie ujawnienie, a w dalszej konsekwencji usunięcie ewentualnych uchybień, których dopuszczono się w toku postępowania w sprawach o przekroczenie, szczególnie w warstwie ustaleń dowodowych. Na tym tle w doktrynie wykształcił się pogląd jakoby bezpośrednią konsekwencją powyższych działań mogła być weryfikacja własnych decyzji (zmiana, uchylenie) dokonywana przez organy administracji penitencjarnej²³. Przychylając się do tego poglądu w perspektywie długofalowych skutków, należy jednak mieć świadomość swoistego skrótu myślowego. Wycofanie się dyrektora z decyzji o ukaraniu bądź jej modyfikacja w tym trybie będzie bowiem następować dopiero po decyzji sędziego penitencjarnego o przekazaniu sprawy dyrektorowi zakładu karnego do ponownego rozpoznania, względnie będzie to inicjatywa samego dyrektora, aby postępowanie w tym kierunku podjąć z urzędu. Okres, na jaki następuje wstrzymanie, powinien być co do zasady limitowany tylko potrzebą wyjaśnienia określonych kwestii. Zważywszy jednak na względy wychowawcze i krótkie okresy przedawnienia kary, czas takiego postępowania powinien być ograniczony do niezbędnego minimum. Należy jednocześnie przyjąć, iż wszczęcie przez sędziego penitencjarnego postępowania wyjaśniającego na podstawie art. 148 § 1 k.k.w. spowoduje zawieszenie biegu przedawnienia wykonania kary dyscyplinarnej. Przeciwny wniosek, przy przekroczeniu terminów przedawnienia, mógłby prowadzić w rzeczywistości do unikania odpowiedzialności dyscyplinarnej przez skazanych dopuszczających się przekroczeń. Niezależnie od powyższego należy postulować o wprowadzenie przepisu o tej treści do Kodeksu karnego wykonawczego.

²² Tak T. Kalisz, *op. cit.*, s. 211. Inaczej T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 341.

²³ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 214; T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 340.

Ostatnim instrumentem nadzoru sędziowskiego, przewidzianym w przepisach o odpowiedzialności dyscyplinarnej odbywających karę pozbawienia wolności jest przekazanie sprawy dyrektorowi jednostki penitencjarnej celem ponownego jej rozpatrzenia (art. 148 § 1 *in fine* k.k.w.). W efekcie dyrektor może podjąć każdą, dostępną na tym etapie postępowania decyzję z zakresu ukarania dyscyplinarnego. Oznacza to, że może on zarówno utrzymać w mocy wcześniejszą decyzję, jak i uchylić ją, a także dokonać modyfikacji postanowień dotychczasowej decyzji.

W pewnym zakresie konsekwencją zastosowania powyższych mechanizmów nadzorczych jest procedura uchylenia kary i zatarcia skutków ukarania określona w art. 149 k.k.w. Znajduje ona bowiem zastosowanie między innymi, gdy w toku postępowania wyjaśniającego zarządzonego przez sędziego penitencjarnego (w ramach wstrzymania wykonania kary) zostaną ujawnione nowe fakty i dowody świadczące o niewinności ukaranego. Jednak dyrektor zakładu karnego może podjąć stosowną decyzję w tym przedmiocie również z urzędu lub na wniosek ukaranego oraz innych podmiotów (np. osoby upoważnionej przez dyrektora do wymierzenia kary, wychowawcy). Wydanie tego rodzaju decyzji nie jest ograniczone w czasie, może więc zapaść aż do momentu zwolnienia skazanego z zakładu karnego. Podstawą jej wydania są fakty lub dowody nieznanne w czasie wymierzania kary dyscyplinarnej, które wskazują na to, iż ukarany jest niewinny.

Treść decyzji przewidzianej w art. 149 k.k.w., jak słusznie zauważa S. Leleń, jest determinowana przez rodzaj wymierzonej kary dyscyplinarnej²⁴. Należy przy tym pamiętać, że mimo pewnych podobieństw do regulacji z art. 24 k.k.w., w tym wypadku nie wchodzi w grę zamiana kary na inną, lecz jedynie jej uchylenie. Rację ma natomiast K. Postulski, że będące jego konsekwencją „uchylenie skutków ukarania” powinno wywołać efekt podobny do tego, który powoduje zatarcie skazania (art. 106 k.k.)²⁵. Z całą pewnością uznanie ukarania za niebyłe musi znaleźć odbicie w aktach skazanego. Ponadto należy przywrócić skazanemu ograniczone mocą decyzji o ukaraniu uprawnienia. W przypadku, kiedy kara została podana do wiadomości współosadzonych celowe wydaje

²⁴ S. Leleń, *op. cit.*, s. 592.

²⁵ K. Postulski, *op. cit.*, s. 591.

się też ogłoszenie w ten sam sposób jej uchylenia. Zdaniem T. Szymanowskiego wśród działań podejmowanych przez dyrektora zakładu karnego powinny znaleźć się także takie, które stanowią w pewnym sensie rekompensatę poniesionych przez skazanego krzywd wynikających z omyłkowego ukarania. Proponuje on w tym celu użycie ulg i nagród (z wyłączeniem wolnościowych) przewidzianych w Kodeksie karnym wykonawczym²⁶. Zaletą tej koncepcji jest z pewnością wykorzystanie do zadań kompensacyjnych naturalnych przeciwieństw, jakie istnieją na linii kara dyscyplinarna–nagroda. Takie zastosowanie nagród jest jednak dalekie od pierwotnych celów, jakie przypisał tej instytucji ustawodawca (art. 137 k.k.w.). Na marginesie można zauważyć, że art. 149 k.k.w. nie stwarza samodzielnej podstawy do materialnego zadośćuczynienia. Roszczeń tego rodzaju skazany może dochodzić na drodze cywilnej.

Levels and enforcement of disciplinary penalties against people serving prison sentences. Part II (Articles 146–149 of the Implementing Criminal Code)

Summary

This is the second part of an analysis of issues related to the procedure concerning the levels and enforcement of disciplinary penalties against people serving prison sentences. The author continues his analysis of the issue of sentencing guidelines in disciplinary proceedings. In addition, he tackles the problem of flexible modification of disciplinary penalties. A lot of attention is devoted to issues concerning statutory limitations and enforcement of disciplinary penalties as well as supervisory assessment of decisions taken in the course of disciplinary proceedings against inmates.

Keywords: infringement, disciplinary penalty, convict, sentencing guidelines, limitation of legal proceedings, supervision of disciplinary proceedings, modification of decision imposing a penalty, rescission of disciplinary penalty.

²⁶ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 342–343.